

Torben Kragh Grodal

PONTOPPIDANS SEXUALØKONOMI

Karaktereologien i P.'s romaner med særlig henblik på "Lykke-Per".

Nogle af grundforestillingerne for det 17. og 18. årh.s litterære praxis betegnes af de samtidige poetikker ved fællesbetegnelsen "decorum", læren om det litterært 'passende'. Begrebet var hentet fra antikken, men fik i denne periode en specifik udformning, hvis bærende tese var anvendelsen af en social, hierarkisk model til beskrivelse af emner som psykologi, moral etc. I klassicismens komedier beskrives forholdet mellem positivt vurderet og negativt vurderet sexuel adfærd ofte som analogt med forholdet mellem høj social status og lav social status. I den elizabethanske psykologi benytter man det sociale hierarki til beskrivelsesmodel for de psykiske forhold.

Fra og med slutningen af det 18. årh. sker der en langsom ændring, således at individuelle og interindividuelle forestillinger og begreber hyppigere og hyppigere optræder som beskrivelsesmodellernes grundelementer. Som et eksempel på en anvendelse af en interindividuel model til beskrivelse af klasserelationer kan nævnes Beaumarchais' "Le mariage de Figaro", hvor adelens overgreb mod underklassen beskrives som en greves forsøg på sexuel overgreb på et medlem af underklassen. Zola benytter seksualrelationer som beskrivelsesmodel for klasserelationer, jfr. Jens Peter Lund Nielsens' undersøgelse ("Klassekampens fysiologi" i *poetik III* 2, 1970). I det 20. årh. har individualpsykologiske modeller været hyppigt benyttede til beskrivelse af samfundsforholdene.

I Pontoppidans forfatterskab er der to fundamentale forestillingsmodeller, den etnisk-biologiske og de sexuologiske.

Den etnisk-biologiske forestillingsmodels udgangspunkt er modsætningen mellem 'det danske' og 'det udenlandske', en modsætning der især viser sig i den samfundsmæssige udvikling, f.eks. graden af industrialisering. Denne forskel gives der dels en historisk forklaring på: forskellen skyldes protestantismen; dels en biologisk forklaring: de fremmede er af en anden biologisk konstitution end en "Konstitution af vor hjemlige sødsuppelige Art. . . ." (II,78). Overfor danskerne står sigøjnere, tyskere og især jøder, der har en biologisk betinget kraftigere livsudfoldelse, herunder en stærkere viljesbesiddelse i økonomiske og seksuelle forhold. Legemligheden er det stadige udgangspunkt for beskrivelsen af såvel individualpsykologiske som sociale forhold. Lad os derfor se nærmere på Pontoppidans "Psykologi på fysiologisk grundlag".

Den dominerende maskulinitet og den dominerede feminitet.

Forholdet mellem den autentiske og den alienerede, inautentiske væren accentueres hos Pontoppidan især i den ægteskabelige væren. Det mest explicitte eksempel på den ægteskabeligt påførte fremmedgørelse præsenteres i Fjaltrings forhold til konen. Fjaltring begår selvmord fordi han "... har haft Samvittighedsnag, fordi han har holdt hende tilbage i et Skyggeliv, som virkede modnende og frigørende på *ham*, men hvori *hun* måtte gå til grunde. Da hun så døde, har Samvittighedsskruplerne taget Overhånd. Ansvar for det Sjølemord, han havde begået, har han ikke kunnet bære." (II,328). Fru Fjaltring har været "... en rig fuldblodig Natur skabt for Solskin og Glæde...", men er blevet et "i bund og grund ødelagt menneske".

Kort før Pers erkendelse af karakteren af Fjaltrings forhold til konen har han fået en analog indsigt i faderens alienering af moderens "natur". Hun var som ung "... den blomstrende Sundhed selv, *ikke høj af Vækst jo*, men *fin* og yndefuld." (II,255), og "Hun havde saadan en nydelig *lille* Figur og dertil *en Gang saa let og svævende*, saa det var en Lyst at se." (II,256). Moderen har altså haft del i "den *aandige* ynde", som senere vil blive behandlet. Af denne kvinde bliver der en "lille krumbøjet Skikkelse" (II,265), der i mange år havde "ligget *lammet* i den mørke Sygestue" (I,8) med børnene til at gnide "hendes syge *ben*" (II,113). Den seksuelle alienering udtrykkes ved en "lammelse" af benene-underkroppen.

Erkendelsen af fru Fjaltrings og moderens alienering sker for Per i forbindelse med hans erkendelse af Ingers seksuelle frustration, en erkendelse der expliciteres ved hendes holdning til Brück. Per ser således sit forhold til Inger i lyset af to eksempler på maskulin-sakral alienerende dominans over en feminin profanitet og 'naturlighed'.

Ved flugten fra Inger og familielivet negerer Per dels den *alienationsproducerende sakrale ægtemandsrolle* men dels også den alienationsproducerende, dominerende faderrolle i forholdet til Hagbarth (f.eks. II,314). Hagbarth er ved at udvikle samme forhold til Per, som Per havde til faderen, og ved at Hagbarth overgives til en kulturel (=pleje-)fader, Brück, udvikler han sig til "en kæk og stærk Dreng", der vil være ingeniør (II,339).

Maskulin dominerende i de to ægteskabelige roller, ægtemand og fader, er altså alienationsproducerende. Senere i forfatterskabet er der talrige eksempler på maskulin-profan alienerende dominans, der som regel har død som udgang for kvinderne, stærkest i forholdet Thorsen-Asta i Mands Himmerig, men også f.eks. Ursula-Jørgen (Nattevagt) og Ingrid-Gabriel (Et Kærlighedseventyr).

Den dominerende feminitet.

Den mest explicitte manifestation af den udsugende "femme fatale" er

Pers vision af Fru Engelhardt som 'blæksprutte'. Fru Engelhardt "søgte hans Mund og *sugede sig fast der.*" (I,81). Hun har "store, hvide Fangarme" (I,82), og Per føler sig "voldelig hendragen" og samtidig "i Kamp med (de) Dæmoner". Senere ser Per en anden kamp med 'dæmoner' eller søuhyrer: "Snart saaes et *Myllr* af hornede Hoveder, *der trængte sig omkring ham* (i.e. hyrden, TKG) med løftede Snuder og stødte Damp ud af Næseborene. Manden svang noget over sit Hoved og gav nu og da et Raab fra sig — man maate tænke paa en Kentaur *i Kamp med en Flok Søuhyrer.* / Det var Kærsholms tre hundrede stykker Kvæg, som dreves hjemad af en *Hyrde med en knaldende Pisk.*" (II,136). Men her er det en dominerende human maskulinitet, der omgives af en domineret animalsk femininitet.

At voldsanvendelse er en nødvendighed overfor den expanderende 'svulmende' (omgivende) femininitet, sættes som mulighed i De Dødes Rige (DDR), hvor Jægermester Hagen, der er gift med en kvinde af udsugertypen, Wilhelmine, udtaler: "Jeg maa ofte tænke paa, hvad en af mine Venner engang sagde — en Kvindekender. Han sagde rent ud til mig, at Wilhelmine skulle have været gift med en stor Hestepranger paa tolv Lispund og engang imellem have haft nogle gode høvl af *Ridepysken.*" (DDR. s. 169). Denne uhyggelige modus vivendi mellem kønnene får yderligere perspektiv ved Jyttes filosofien over kvindens naturlige masochisme: ". . . Svangerskabets ni Maanedes lange Lidelse, Fødsels Radrækning — eller i Mangel deraf *Ridepysken*. Saadan var Kvindens egentlige Krav til Manden!" (ibid.) jfr. Brück: hestebetvinger. Når man betænker at en af de mest positivt valoriserede personer i De Dødes Rige er Dr. Gårdbo, hvis evangelium er, at kvinderne skal føde uden bedøvelse, i.e. 'med smerte', jfr. Genesis (sic!), kan man gøre sig et begreb om alienationens omfang.

Den dominerende kvinde, in casu Fru Engelhardt, repræsenterer for Lykke-Per en kompleks, på en gang positiv (euforisk) og negativ (dysforisk) mulighed for opgivelse af 'ville' og 'autonomi'. Det dragende/frastødende ved autonomiafgivelsen, karakteriseret ved angst og svimmelhed, kunne man kalde "Waldtraumkomplekset" (cf. I,80). Et fuldbyrdet resultat af Fru Engelhardts "udsugen" og "udbytning" kan ses i Neergaard, der er "høj" og "skeletagtig", og hvis skæbne ender i selvmord.

En pendant til den svulmende Fru Engelhardt er Jægermesterinde Prangen, ". . . en høj storslaaet Dame — jeg tænker, hun er omtrent 70 tommer og af en tilsvarende Drøjde" (I,326). Fru Prangen har et vidtløftigt erotisk liv, men Jægermesteren lider af depressioner og kaldes en "stud": 'kastrat' (II,121), men Jægermesterinden "tæmmede ham ved at sørge for, at han fik sine livretter." (ibid.). Toppunktet af Prangens naragtighed er, da han spiller på *Valdhorn* og spiller "Det er saa yndigt at følges ad", og, for ret at lægge en smægtende Inderlighed i Foredraget af den gamle sang til

ægte hjemmets Pris, lod han sine falske Toner bæve". Den ægteskabelige alienation er total. I grotesk variation: Hr. Grabow "i sin stribede Narredragt" og den dominerende Fru Inger (Mands Himmerig, 87 ff). En potentiel analog til Fru Prangen er Inger i 27-årsalderen, hvor hun er ". . . fuldmøden, yppig, næsten lidt matroneagtig . . ." (II,290), mens Per har 'overtaget' Prangens depressioner samtidig med at han som Prangen bliver studefedet (cf. II,292), mens deres erotiske samliv står sløjt til (cf. II,301).

Fælles for de dominerende og fede kvinder er deres barnløshed.

Billedet af kvinden som *omsluttende*, 'fængslende' manden udtrykkes af Neergaard: ". . . Kvinden har Fangarme, der trods deres Blødhed kan lægge sig om en Mand som en *Jernbøjle*." (I,71). Omslutter/omsluttet danner sammenhængen mellem Pers projekt og hans forhold til Fru Engelhardt. På s. 1,99 oplyses det, at "Fru Engelhardt saae han ikke tiere", og derefter beskrives hvordan Per sublimerer ved at arbejde på projektet, og i umiddelbar sammenhæng hermed får han den idé: "at udløse Vesterhavsbølgenes Energimængder ved hjælp af store *Bøjer* af sammen-nittede *Jernplader*." Med den hav-kvinde-identifikation der foretages flere steder i bogen in mente, er inversionen af forholdet kvinde-omsluttede/mand-omsluttet, til havet-omsluttet/jernbøjer-omsluttende evident. Derved fremstår beherske-naturen-temaet og beherske-kvinden-temaet som parallelle.

En momentan udfrielse af klaustrofobien får Per i Dresack ved Jakobs underkastelse: ". . . da han holdt hende i *sine* Arme og saae hendes mørke Øjne straae af Kærlighedens *offermod*, forstod han pludselig alt; og det var, som brast i det samme en *Jernbøjle*, der havde sammenknuget hans Bryst." (I,295).

Den ulegemelige femininitet eller "den aandige Ynde"

I "Lykke-Per" er der tre unge kvinder der spiller en særlig, positivt vurderet rolle for Lykke-Per. Den første, Frøis: ". . . var af Middelhøjde, blond, slank, *nærmest mager*, men meget velbygget." (I,103). Den anden, Jakobe var: ". . . nogle Aar ældre end Søsteren, var højere af Skikkelse og *slankere*, i Pers Øjne ligefrem uhyggelig mager." (I,143). "Hun havde med Aarene vokset sig næsten smuk trods sin *Sygelighed*." (I,154), har "lange, slanke Ben, og en ejendommelig *lydløs gang* med et let og hurtigt Fodskifte." (ibid.). Og har "den særegne *aandige Ynde*, som *Lidelser og Savn* kan lægge om et sart Kvindelegeme." (ibid.). Den tredje, Inger: ". . . var højvoksen, lidt opløben, med *slanke* fine Former." (II,130); der "var noget drømmebilledagtigt over hende" (I,131), og hun gjorde "et næsten *ulegemligt* Indtryk" (ibid.), men hun havde også ". . . i et Fjerdingaar tilhørt *Døden mer end Livet*." (II,133).

Alle tre heroiner er altså magre indtil det ulegemlige. For de to sidste vedkommende har denne ulegemlighed sin årsag i en legemlig sygdom og lidelse. Da sygdommen således er den operator der producerer ulegemligheden sker der således en indirekte euforisering af sygdom-død-komplekset. Neergaard beskriver (I,69) indirekte hvilke egenskaber en virkelig prinsesse, en virkelig repræsentant for det eventyrlige skal have. Svinedrengen der bliver gift med prinsessen vil "ligge i Prinsessens Silkeseng og flæbe af Længsel efter sin Maren-Malkepiges *laartykke Arme*." Prinsessen må folgelig repræsentere det ulegemlige, modsætningen til de lårtykke arme, og det eventyrlige må være lig det ulegemlige, det ikke-materielle. Og folgelig må det eventyrlige være lig det sygdomsmærkede eller det dødsmærkede, et fravær af frodighed (formerig) og en svagt manifesteret sanselighed. Som f.eks. i Pers erindring om Fransisca: "stille Tusmørkevandringer rundt om Sortedamssøens *gyldent farvede Vand*" (II,137) og en analog naturbeskrivelse: "Duggen gled som *Sølvspind* over Græsset, og *tavse* Svaner gled ham stille forbi på kanalernes *sorte* Vande med en Holdning og Mine som *forgjorte Eventyrprinsesser*." (II,231) er ikke-livstemningen klar. Jfr. besøget på forældrenes grave: "Overalt i Luften flimrede den flyvende Sommers *Spind*. Hække og Buske var overdragne med *Sølvmor*, og hvert Blomsterbæger og hvert Straa var tungt af *gyldne* Draaber . . . Stilheden var saa dyb, som strømmede den ud fra selve Evigheden." (II,210); og skibet med moderens kiste set af Per: "Mens *Duggen* satte sig i hans Øjenhaar som regnbuefarvede Taarer blev han ved med at stirre efter den bortglidende Sarkofag derinde over de blomster-vmilende Enge, indtil den forsvandt for ham i den *gyldne* Morgentaage som et Syn, der lukkedes ind i Himmels Riger." (I,117). Hele edderkoppespind-dug-sølv-gylden- ulegemlighedssfæren er både karakteristisk for den *erindrede ulegemlige erotik* og for det positivt ladede (euforiserede) dødslandskab.

Også i forløbet er "Den aandige Ynde" statueret i et negationsforhold til "frodigheden": Fransisca og det begærløse forhold til hende (cf. I,104) kommer som en efterfølgende negation af Fru Engelhardts sensuelle frodighed. Jakobe præsenteres efter Nanny, og Jakobs åndelighed ("lydløse gang", "lette fodskifte"), står som en negation af Nannys sanselighed og legemlighed ("vraltende gang" = 'and'). Endelig negerer Ingers ulegemlighed Fru Prangens (og i visse aspekter Jakobs) sanselighed og legemlige frodighed og den moderligt integrerende 'erotik' hendes relationer til Per bærer præg af. Da Per nærer en 'naturlig' forkærlighed for "smukke og *fyldige* kvinder" er den nævnte rækkefølge 'rimelig' men signifikant.

Kvindetypologi

Hovedinddelingen i en kvindetypologi bliver inddelingen mellem 'den do-

minerende femininitet' og den 'ulegelmige femininitet'. Til første kategori hører som omtalt Fru Engelhardt, Fru Prangen og til en vis grad Nanny, til den sidste hører Fransisca, Jakobe som ung og Inger som ung. Men flertallet af kvinderne i "Lykke-Per" tilhører ikke fuldstændigt en af hovedkategorierne, men repræsenterer enten modifikationer af hovedkategorierne eller repræsenterer medationer af disse.

Der er først den legemlige og dominerede femininitet, repræsenteret ved Fru Fjaltring og Fru Sidenius. For Fru Fjaltrings vedkommende har hun en legemlig svulmen, der "tilsyneladende" henfører hende til den dominerende kategori, svarende til hendes oprindelige sanselighed. Men denne svulmen er kun tilsyneladende, eller 'sygelig', den er forårsaget af drikkeri, og på det 'virkelige' plan repræsenterer den således en indre 'opløsning' eller 'sygelighed' som bliver manifest ved at hun dør, selvom druk ikke explicit fremstår som dødsårsag.

Fru Sidenius repræsenterer en form for negativ ulegemlighed, nemlig forkrøblingens u-legemlighed, en tilnærmelse til den uorganiske naturs væremåde. Ved fraværet af aspektet 'dynamik' eller 'mobilitet' bestemmes forkrøblingen som ekstrem materialitet, modsat "den aandige Ynde", der har aspektet ekstrem dynamik og derved bestemmes som ekstrem spiritualitet. Men både den ekstreme fysiologiske materialitet og den ekstreme 'fysiologiske' spiritualitet er forskellig fra legemligheden, der i denne henseende kan betragtes som mediation mellem materialitet og spiritualitet.

Fru Sidenius' forkrøbling har sin årsag i barnefødsel, og en tilsvarende delvis forkrøbling får Jakobe efter aborten, idet hun bliver kondor-agtig og gammel før tiden etc. Hvis man betragter graviditet som en "svulmen" og fødsel som en "skrumpen", må Fru Sidenius' og Jakobes tilfælde opfattes som en ekstrem "skrumpen"; jfr. De Dødes Rige: Jyttes "totale skrumpen", hun dør p.gr.a. fødsel.

De sensuelle og svulmende kvinder er karakteriserede ved at være barnløse. Man kan betragte dette som en "vægning" ved at 'aflevere resultatet af deres udsugning'.

Den virkelig positive mediation mellem den farlige svulmen og den sygelige ulegemlighed finder man hos Inger-Brück og Fru Salomon. Begge har både sanselig legemlighed og formering. Betingelserne for denne autentiske tilstand (foruden tilstedeværelsen af en stærk, profan maskulinitet) ses måske bedst hvis man betragter Meta Gaardbo i De Dødes Rige. Hun er hovedsagelig skildret som børneføder, jfr. mandens børnefødselsteorier. Fødslen, den ekstreme "svulmen" efterfulgt af en ekstrem "skrumpen" kan betragtes som en diakron mediationsproces, hvor fødsels smerte og skrumpen repræsenterer en slags kathartisk underkastelse sig det maskuline princip. (cf. modsætningsforholdet coitus vs fødsel i beskrivelsen af svinefødslen i "Vildt"). Coitus-vellyst → graviditet → fødsel-smerte bliver

det 'naturligt-biologiske' transformationelle modstykke til sygdommen. Når Meta Gaardbo i slutningen af *De Dødes Rige* står som den eneste autentiske kvindelige hovedperson 'skyldes det altså' denne fødsels-mediation eller fødsels-katharsis.

Sygdom som ulegemlighedsskabende faktor er ikke nogen varig løsning på kvindernes problem. Selvom de kvindelige hovedpersoner i "Det forjættede Land" og "Lykke-Per" (Hansigne, Jakobe og Inger) starter som sygeligt-ulegemlige, overstås dette stadium, og der må skrappe midler til. Ingen ikke-gamle kvinder dør en naturlig død hos Pontoppidan. Kun mændene hentæres af sygdomme, e.g. Emanuel, Per og Torben Dihmer. Kvinderne er derimod særligt udsatte for død p.gr.a. deres køns karakterer, deres frodighed: barselsdøden lurar.

Ovenstående i skematisk form:

<i>Legemlighed</i>	vs	<i>Ulegemlighed</i>
Fru Engelhardt		(Fransisca)
Fru Prangen		Jakobe-ung
		Inger-ung
<i>Non-ulegemlighed</i> (sygelig svulmen)		<i>Non-legemlighed</i> (forkrøbling)
Fru Fjaltring		Fru Sidenius
		Jakobe-kondor

Den kvindelige legemligheds transformationsmuligheder:

1. sygdom: "skrumpen"
2. a. barnefødsel: "svulmen" + "skrumpen"
b. abort: "svulmen" + ekstrem "skrumpen" = forkrøbling etc.
c. 'drukkenskab': tilsyneladende "svulmen", 'faktisk' indre opløsning = "skrumpen".
3. sundhed-sensualisme: "svulmen"

Barnefødsels mediative funktion ses af ovenstående men ses også af de til ovenstående processer tilknyttede mentale tilstande:

Sygdom:	dysfori
Fødsel:	eufori / dysfori / eupori
Sensualisme:	eufori

Beruselsetilstand er tilsyneladende eupori, i virkeligheden dysfori. Abort bliver en varig forskubbelse af balancen fra eupori til dysfori, men denne dysfori kan som alle andre dysforiske tilstande omfortolkes eller sublimeres til eupori.

To typer alieneret maskulinitet

Tre socialt succesrige mænd træder særligt frem i "Lykke-Per", Max Bernhardt, *Dyhring* og Dr. Nathan. Max Bernhardt beskrives I,319: "... den rædselsblandede Nysgerrighed, hvormed Folk — og ikke mindst kvinderne — betragtede ham ... Alle kendte hans lille, eksotiske skikkelse, ... Han gik altid meget elegant klædt ... betragtede de Forbigående med et halvslykt følelsesløst Blik. ...". Og Dyhring: "... lille og spændstig, — en Taagænger ...". (I,188) og lapset klædt. En tredje lille mand er Ivan Salomon (I,47). Alle tre er karakteriserede ved en fattig, ulykkelig barndom, legemlig lidenhed og besiddelse af *villen*. Alle tre er alienerede p.gr.a. opvæksten, og især for Max B. og Dyhring gælder det at de vil have oprejsning for barndommen, og at det er denne der har sat dem i besiddelse af *villen*. Begge har kvindetække (vel p.gr.a. ville + non-kommunikation) og begge er magtmennesker. Max B. har "Herskervilje", "alt gik ud paa Magtbesiddelse", som modsætning til profit, Max Bernhardt er ikke besiddelsesrettet men funktionsrettet, og hans konsumption er ikke et mål i sig selv men en mindre betydningsfuld bivirkning af hans magt. Ligeledes skyldes Dyhrings magt det forhold at han har "de Uinteresseredes vevre Smidighed", hans telos er ikke specificeret eller primært rettet mod konsumption, hans forbrug er en 'ødselhed' = *destruktion af værdier*.

Fælles for Dyhring og Max B. er således "destruktiv magtvilje" + legemlig lidenhed (relativ ulegemlighed) + maskulinitet (Max B. "ligelinjede, mandlige, iværksættende kraft") (I,321) + manglende originalitet og skaberkraft (cf. Ivan Salomons manglende originalitet).

Helt på linje med Bernhardt og Dyhring er Dr. Nathan. "Han var lille af vækst" (II,54), er umådelig aktiv, "Han besad visselig glimrende Evner men var dog ikke, hvad man i Almindelighed forstaar ved et "Geni", *ingen selvfødende Aand, ingen Nyskaber*." Hans betydning ligger mere i hans indflydelse på andre ('hans avling af ideer hos andre'). Han har *kvindetække* (cf. II,68), og han har *destruktivitet*, han har "mere energisk og mere maalbevidst end nogen anden ... *ryddet Grund* for et Fremtidens Danmark" (II,54) og hans virke beskrives i krigsmetaforer.

Modsatningen til Max Bernhardt (Nathan og Dyhring) er vekselerer Herlov "... Max Bernhardts personlige Ven og uundværlige Medarbejder, en stor, rødfed Mand, der gjorde et underligt dvaskt og søvnigt Indtryk. ...". "... På Børsen sagde man om ham, at han var Max Bernhardts *Fantasi*. Det var gerne ham, der *undfangede* Ideerne og med beregnende Omhu planlagde de fælles Foretagender, mens den anden var den ... *mandlige, iværksættende Kraft*" (I,321), han "havde ... intet andet Formaal end *Profitten*, ingen anden Stræben end at *puge Penge sammen*." (ibid.), er ugift, og har kun én, billig, passion, nemlig æderi (konsumption-akkumulation). Herlov har således en kastratagtig femininitet, hans frodighed (fantasi), hans fysiske svulmen der svarer til hans gerrighed gør ham til en

maskulin udgave af den udsugende kvinde, blot med kollektivt telos. (Cf. også ågerkarlen Søndergaard "høj, *førladen*" II,236).

Ud fra det ovenstående kan man drage følgende slutning om Pontoppidans typologi: små (tynde) mænd vs. store fede mænd er korreleret modsætningen: (maskulin) magtvilje + destruktivitet vs. (feminin) konsumptionsbegær + konstruktivitet/akkumulation, der igen er korreleret maskulin spiritualitet vs. feminin materialitet.

Mandstypologi

I

Høje, magre

- a. De dominerende, sakrale: individuel og interindividuel magtudfoldelse.
J. Sidenius
Fjaltring
Eberhardt Sidenius } (forkrøbler kvinder)
- b. De dominerede, profane
Neergaard
Prangen ("høj, tør" II,120) } (udsuges af kvinder)

II

Små (magre)

- a. Dominerende, profane (dyriske): interindividuel og kollektiv magtudfoldelse (÷ originalitet + destruktivitet)
Max Bernhardt
Dyhring
Nathan } ('behersker kvinder')
- b. komisk, modalitetsfattigere udgave af IIa
Ivan Salomon (÷ sexualitet)

III

Store fede

- a. (dominerende) profane, kollektiv magtudfoldelse + originalitet ÷ destruktivitet ÷ fuld ville materielt telos
Herlöv
(Ågerkarlen Søndergaard II, 236 ff).
- b. stort set som IIIa, men med immaterielt telos
Fritjof Jensen (opsvulmet, indre opløsning).

Lykke-Per svinger som type fra at tilhøre III b til at tilhøre en blanding af I a og I b.

En særlig, positivt valoriseret kategori (III aa) udgøres af Phillip Salomon, "en høj og stær, rødmosset Mand"; med stærk sanselighed ("negerlæber" I,149), i modsætning til Herløv. Han hører sammen med den sparsomt beskrevne Brück ved sin sanselighed, sin glæde ved naturen (I,147) og sin fåmæltthed, der korresponderer til Brücks (dyriske) non-kommunikation, "stammen". Disse to præsterer som de eneste i "Lykke-Per" at føre et harmonisk og sanseligt ægteskabeligt liv. De står som gruppe som en autentisk udgave af den i visse henseender inautentiske II a. (Men beskrivelsen af Brück er som sagt sparsom, *hovedsagelig funktionel*, hvilket gør beskrivelsen atypisk i forhold til de andre personer: hans små øjne har vildskab, han er jæger, hestebetvinger, han stammer, om hans udseende står der kun at han var "køn" og "kraftfuld", hvor specielt det sidste er vagt og tvetydigt. Men den atypiske beskrivelse af Brück svarer godt til hans deus ex machina-funktion i romanen.)

Biologisme – Organicisme

En af naturalismekaraktereologiens hovedteser var tesen om miljøets betydning. Udgangspunktet for Pontoppidans textproduktion er arv-miljø-problematikken. En af de ting der forhindrede en virkelig bevidstgørende analyse af miljøproblematikken var imidlertid samtidens genetiske lysenkoisme: Det var en udbredt opfattelse, at erhvervede egenskaber nedarvedes. Miljødeterminismen kunne derfor let omdannes til en kropsdeterminisme (f.eks. i forbindelse med en klimalære: de der opvoksede i et koldt og fugtigt klima blev kolde, dorske og viljesløve; de "solmodnede" derimod var viljestærke etc.).

Dermed er grundlaget skabt for transformationen af miljøproblematikken til en kropsproblematik. Og dermed er der åbnet mulighed for at opfatte samfundsproblemerne som udtryk for kropsproblemer: samfundsudviklingens 'mystik' er en manifestation af kroppens og drifternes 'mystik'. Samfundets *klassekonflikter* beskrives som en biologisk *kønsantagonisme*, den *historiske* udvikling beskrives ved hjælp af en *biologisk* udvikling, f.eks. legemets udvikling fra liv til død. En mytisk-ontologisk forklaring af samfundsforholdene ligger lige for. Som et eksempel på dette kan man se "Mands Himmerig", hvor de sociale forhold og specielt 1. verdenskrig bliver tematisk akkompagnement til Niels Thorsens skæbne og ægteskabelige tragedie, og hvor hans 'døds kamp' mystificeres ved at falde sammen med Marne-slaget, der derved reduceres til *udtryk* for det individualbiologiske *indhold*. Marne-slaget bliver en manifestation af kødets mytisk-metafysiske forkrænkelighed. Herved forsvinder den objektive historie, og erstattes af biologiens og organicismens tidløse myter og my(s)tificeringer.

Sexualøkonomien

Ved 'psykologien's' forankring i legemligheden bliver grundlaget for karaktereologien og sexuologien de basale livsprocesser graviditet/fødsel, liv/død, ernæring/fortæring etc.

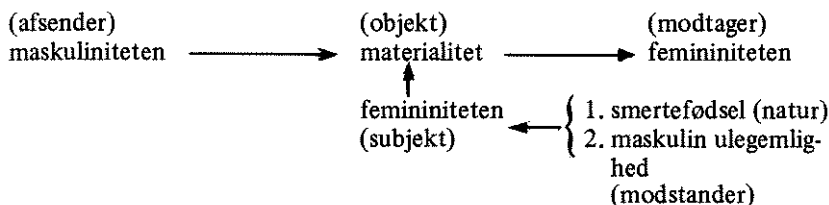
Som udgangspunkt for beskrivelsen af Pontoppidans ideologi/mytologi kan man tage spiseprocessens multisignifikation. Denne kan:

1. opfattes som en spise-fortærings-*destruktionsproces*
 2. opfattes som en spise-svulmen-konstruktions-*akkumulationsproces*.
- Spisningen er således for *afsenderen* af materialiteten, "føden", og destruktion af legemligheden, for *modtageren* en akkumulation af legemlighed.

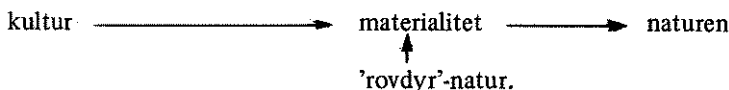
Spiseprocessens destruktive aspekt forbindes metaforisk især med de "naturlige" dyr, rovdyrene, mens det akkumulative-svulmende aspekt især forbindes med de "kulturelle" dyr, husdyr som svin og ænder, d.v.s.

$$\frac{\text{destruktion}}{\text{akkumulation}} \approx \frac{\text{natur}}{\text{kultur}}$$

I 'spise'-modellen er materialitetens sum konstant, hvad afsenderen mister i materialitet overføres til modtageren.



I ovenstående model har vi et kulturelt subjekt, 'femininiteten'. Hvis vi erstatter femininiteten med et 'naturligt' subjekt, f.eks. 'rovdyr', hvor fortæringsprocessen ikke medfører nogen svulmen får vi en kultur-natur-model:

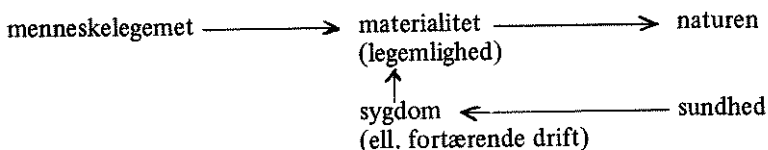


Spiseprocessens dobbeltsidede karakter gør den velegnet som artikulationsmodel for interpersonelle relationer, og her især seksualrelationer i det omfang de er magtrelationer. Den fortærende part er den dominerende, den fortærede part den dominerede.

Destruktion-akkumulations-modsætningen kan på det humane plan også manifestere sig i modsætningen 'sygdom-fortæring af legemlighed' vs. 'sundhed-ernæring af legemlighed' jfr. legenden om drengene fra Thy.

Sygdom-sundhed-modsætningen adskiller sig fra den egentlige spiseprocess ved at der i førstnævnte ikke er nogen umiddelbar substanstransport. Middelbar derimod afgiver den syge legemlighed til naturen og den sunde berøver naturen legemlighed. I begge tilstande deltager legemet således i naturens store bytteøkonomi.

Vi får således:

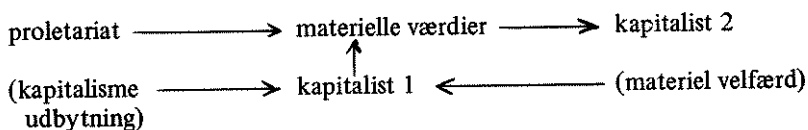


'Sygdom' er således en aktant der på linje med 'rovdyr' kan 'spiritualisere' kulturen/menneskelegemet (berøve det materialitet) uden umiddelbar modtager, men med naturen som middelbar (og ikke svulmende) modtager.

Et andet umiddelbart modtagerløst/afsenderløst destruktions-akkumulations-par er "ilden" vs. "vegetabilsk frodighed", et modsætningspar der især er artikulationsfelt for aspekter af den kvindelige køns karakter. Ilden er korreleret erotikken i det omfang denne ikke er udtryk for en magtrelation (d.v.s. især ikke-realiseret); erotikken får da karakter af auto-destruktion. Jakobes kærlighed beskrives som en "evigvarende blusen" (der dog får ende), og hun beskriver sig selv I, 298: "... er jeg ligesom Ilden og Grisen — jeg fortærer alt!", men på baggrund af hele konteksten er den første sammenligning nok mere relevant end den sidste. At den "rene" sensuelle brænden har sammenhæng med religiøse renselsesforestillinger ses tydeligst i forbindelse med fugl-fønix-tematikken som den forekommer i De Dødes Rige, men Jakobe er selv en slags fugl fønix, der genopstår i dobbeltrollen som dødsemlen (kondor) og som den store "ernærer" på det kulturelle plan. Man kan således substituere 'sygdom' i ovenstående model med 'fortærende drift', 'forbrænding'.

Jakobe foretager således ved sin autopyromani en renselsesakt der giver hende samme harmoniske forhold til naturen som Pers sygdom og lidelse giver ham. Begge spiritualiseres ved autodestruktion.

Overføres destruktions-konstruktions-modsætningen til samfundsforholdene får vi følgende model:



Da Pontoppidan er 'idealist' og 'immaterialist' kan han kun have sympati med de udbyttede i det omfang de er udbyttede = berøvede materielle

værdier = immaterielle og lidende. Kapitalisten og kapitalismen må derfor have en tvetydig karakter: negativ qua svulmende materialitet, positiv qua dens lidelsesfremkaldende og immaterialiserende funktion. Dette viser sig da også i tvedelingen af kapitalistfunktionen i parret Herløv/Bernhardt. Herløv er kapitalist 2, modtageren, akkumulationsaspektet. Bernhardt er kapitalist 1, den lidende destruktivitet. Hans legemlige lidenhed antyder at han er et spirituelt princip.

Den Herløv-agtige akkumulation fylder Pontoppidan med ubehag, men Bernhardt-destruktiviteten repræsenterer foruden dens 'negative sider' også kapitalismens lidelses-renselses-aspekter. Det er disse sider Jakobe især har sans for i industribylivet, cf. f.eks. II, 212, hvor der er en usædvanlig ubehagelig opvurdering af proletarietets sygelighed overfor en nedvurdering af landlivets 'sundhed'.

Pontoppidans småborgerlige baggrund disponerer ham for idealisme, og gør ham ude af stand til at opstille en materialistisk produktionsteori. Hans teori om sexualiteten og om samfundet bliver derfor ikke en teori om produktion og produktionsforhold men bliver en *økonomi*, en fordelings- og udbytningsøkonomi. Hans teori om sexualiteten bliver ikke en teori om den fælles produktion af vellyst, men bliver en teori om hvordan vellysten forudsætter at den ene deltager i økonomien berører den anden deltager vellyst. Udbytningen er således begrundet i legemligheden, i materialiteten, ikke i produktionsforholdene.

Når Pontoppidan derefter ser på samfundsforholdene, ser han igen et udbytningsforhold. Ved at analogisere markedsøkonomien med sexualøkonomien, fremtræder markedsøkonomien som materialitetens *nødvendige* fremtrædelsesform. Ubahaget ved den herskende orden kan derfor kun manifestes som en total fornægtelse af materialiteten, og accept af spiritualiteten i dennes specifikke fremtrædelsesform, lidelsen (idet nydelsen repræsenterer et materielt-akkumulativt princip).

Det nærmeste Pontoppidan i "Lykke-Per" kommer til en produktionsteori er en magisk-spirituelt offer-produktionsteori. Ved Pers selvofting medvirker han til en middelbar 'produktion'; skaber forudsætningen for familien Brücks lykke og vækst. Ved Jakobs autopyromani og abort skabes forudsætningen for at hun kan optræde kulturelt-middelbart som den store børne-moder.

Men denne offer-produktionsteori er stadig ingen materiel produktionsteori, den hviler stadig på en overførsel af 'mana'-ånd fra et individ til andre individer, således at der bliver tale om et af offerindividerne delvis accepteret *middelbart* udbytningsforhold, i modsætning til den umiddelbare materielle udbytning. Denne spiritualisme er som ideologi en naturmytologisk udgave af kristendommen, lidelse og død som forløser.

At denne spirituelle ideologi følte utilfredsstillende for Pontoppidan kan man ane af den spredte legen med tanken om en alternativ mytologi,

bygget op omkring en 'hedensk' spirituel-materiel og sanselig maskulinitet, som modsætning til den blege kastrat fra Nazareth's mytologi. Denne alternative mytologi viser sig især i navngivningen. Lykke-Per er 'også' en Thor-sen, den store jæger og hestebetvinger. Brück hedder Thor-vald, hovedpersonen i De Dødes Rige hedder *Torben* Dihmer og har iøvrigt visse træk tilfælles med *Thorkild* Drehling i Nattevagt. Den mest explicitte Tor-søn er Niels Thorsen i Mands Himmerig, den profane dominans viser sig ved at Tor nu indgår i efternavnet. Så vidt denne ideologi er skitseret ville den blive en dyrkelse af interindividuel og kollektiv destruktivitet af præ-nazistisk type. Mands Himmerig er skrevet i 1920'erne, så Pontoppidan var lydhør overfor udviklingen i småborgerskabets ideologi.

januar 1971
Torben Kragh Grodal
Kielshøj 182
3520 Farum

Citerede udgaver:

Henrik Pontoppidan: Lykke-Per I-II (4. udg.), Trane, Kbh. 1967.

Henrik Pontoppidan: De Dødes Rige (5. udg.), Kbh. 1948.

Henrik Pontoppidan: Mands Himmerig (5. udg.), Kbh. 1961.

Jeg henviser i øvrigt til Jørgen Holmgaards 'Dødens Gilding' (1971), der behandler beslægtede problemstillinger i Lykke-Per.